

УДК 336:378.147

Гірняк В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університету банківської справи»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATION FINANCIAL SAFETY OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність виділення методичних підходів до оцінки фінансової безпеки вищих навчальних закладів. Запропоновано виокремлювати кількісні та якісні показники у підходах до оцінки фінансової безпеки, а поняття фінансової стійкості ВНЗ розглядати як забезпечення фінансової незалежності, дотримання критичної точки питомої ваги власного капіталу в загальній його величині і платоспроможності (його спроможність до погашення своїх короткострокових зобов'язань).

Ключові слова: фінансова безпека, рівень фінансової безпеки, вищі навчальні заклади, методи оцінки фінансової безпеки вищих навчальних закладів, кількісні та якісні показники оцінки.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована необходимость выделения методических подходов к оценке финансовой безопасности высших учебных заведений. Предложено выделять количественные и качественные показатели в подходах к оценке финансовой безопасности, а понятие финансовой устойчивости вузов рассматривать как обеспечение финансовой независимости, соблюдения критической точки удельного веса собственного капитала в общей его величине и платежеспособности (его способность к погашению своих краткосрочных обязательств).

Ключевые слова: финансовая безопасность, уровень финансовой безопасности, высшие учебные заведения, методы оценки финансовой безопасности высших учебных заведений, количественные и качественные показатели оценки.

ANNOTATION

The article substantiates the necessity of allocation of methodical approaches for assessing the financial security of higher educational institutions. It is proposed to distinguish quantitative and qualitative indicators in the approaches to the assessment of financial security. The concept of financial sustainability of HEIs is proposed as a safeguard of financial independence, observance of the critical point of the specific weight of own capital in its total value and solvency (its ability to repay its short-term obligations).

Keywords: financial security, level of financial security, higher education institutions, methods of evaluation financial security of higher educational institutions, quantitative and qualitative indicators of evaluation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економічного простору як окремої держави, так і світового співтовариства загалом характеризується проявами кризових явищ в економічних, фінансових, соціальних, політичних та освітніх сферах. Криза освіти в Україні, зокрема, пов'язана зі створенням факультетів економічного, юридичного профілю з порушенням основ планування. Внаслідок цього на ринку праці України створилася ситуація, коли кількість випускників вищих навчальних

закладів (далі – ВНЗ) перевищувала потребу у спеціалістах такого профілю. Нестача абітурієнтів і важке фінансове становище населення призвели до втрати ВНЗ своїх позицій. Своєю чергою, погіршення фінансової ситуації через постійні дисбаланси в економіці України вимагає скоординованих і спланованих дій керівництва вищих навчальних закладів, спрямованих на залучення студентів для поліпшення ситуації з набором студентів і надходження коштів за навчання. Абітурієнт, обираючи ВНЗ, ретельно вивчає його стабільність, престиж та економічний добробут. У тій ситуації, яка склалася в Україні, виникає необхідність розроблення методичних підходів до оцінювання фінансової безпеки ВНЗ на основі використання досвіду системи вищої освіти європейських країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових джерелах ґрунтовно дослідження, що стосуються методичних підходів до оцінки фінансової безпеки, можна знайти в роботах К.С. Горячевої [1], С.М. Ілляшенко [2], К.В. Карпової [6]. Низка теоретичних положень, що стосуються методичних підходів до оцінки фінансової безпеки, розглядаються з позиції підприємства, а не вищих навчальних закладів. Зважаючи на наведені факти, дослідження теоретичного аспекту методичних підходів оцінки фінансової безпеки вищих навчальних закладів вважаємо своєчасним та актуальним науковим завданням.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги те, що Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, поступово здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Під впливом сучасних освітніх технологій і взаємодії різних дисциплін у дослідженнях Європейського Союзу формуються нові економічні інновації в освітній системі України: автономія вищих навчальних закладів, нові механізми державного фінансування освіти; диверсифікація джерел фінансування освіти; нові механізми фінансування освіти грантовими програмами, пільгове стимулювання інвестицій у сферу освіти; нові механізми оплати роботи працівників освіти, забезпечення фінансової безпеки

вищих навчальних закладів. Усі ці механізми потребують поглибленого вивчення в дослідженнях Європейського Союзу, а саме:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності ВНЗ;
- визначення методичних підходів до оцінки фінансової безпеки ВНЗ;
- забезпечення технологічної незалежності й досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління ВНЗ;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності ВНЗ;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів і відділів ВНЗ;
- збереження та розвиток інтелектуального потенціалу й ефективна організація безпеки персоналу ВНЗ, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів. Модифікація цих механізмів спонукає ВНЗ оперативно змінювати процес навчання, методики їх викладу й передбачати зміни в запитах самих споживачів освітніх послуг, спільно вживати транснаціональні заходи та налагоджувати структурні зв'язки з навчальними закладами країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз методичних підходів до оцінювання фінансової безпеки вищих навчальних закладів показав, що не існує універсального підходу щодо його оцінки. Сучасні вчені виділяють велике розмаїття підходів до оцінки фінансової безпеки підприємств. Різниця між ВНЗ та підприємством полягає в основній меті його діяльності – отримання прибутку та статутному капіталі, який практично є відсутнім у ВНЗ. ВНЗ не має на меті отримання прибутку, але за рахунок спеціального фонду бюджету має покривати частину своїх витрат, а також частково переходити на самоопкупність. Саме тому частина методичних підходів до оцінки фінансової безпеки підприємства може враховуватися у загальній оцінці та врахуванні індикаторів її визначення у вищому навчальному закладі.

Сутність фінансової безпеки підприємства вчені розуміють або як фінансову стійкість, або як захищеність від загроз, або як одне й друге.

Методи оцінки фінансової безпеки підприємства, зокрема їх вибір, у кожному окремому випадку залежать від конкретного змісту, який вкладається в саме поняття «фінансова безпека підприємства».

Особливості в оцінці фінансової безпеки полягають у різних методичних підходах. Зокрема, у науковій праці К.С. Горячевої наведено такі методичні підходи із зазначенням їх недоліків [1]:

1) індикаторний (порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня). Порогові значення індикаторів фінансової безпеки – це граничні величини, порушення яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки. За такого підходу найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається за умови, що вся сукупність індикаторів знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного з індикаторів досягається не за рахунок інших. Цей підхід слід визнати правильним і виправданим. Водночас використання цього підходу залежить переважно від визначення порогових значень, які змінюються залежно від стану зовнішнього середовища, на яке підприємство майже не може впливати, а тільки пристосовуватися до нього;

2) *ресурсно-функціональний*: а) оцінка стану фінансової безпеки на основі оцінки рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями – власні фінансові ресурси і позикові; б) оцінка рівня виконання функцій – забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової стабільності і незалежності. Такий підхід дуже широкий, оскільки, по-перше, процес забезпечення фінансової безпеки отожднюється фактично з усією діяльністю підприємства і, по-друге, зводиться до оцінки використання ресурсів на підприємстві. В умовах ВНЗ цей підхід також може використовуватися, але лише розраховуючи на власні кошти;

3) на основі використання *критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці»*. Цей критерій дуже важко розрахувати через відсутність необхідних для цього бухгалтерських і статистичних даних. Напевно, потрібно запровадити додатковий облік. Тоді такий показник можна буде розрахувати лише експертним шляхом, який має свої межі точності;

4) з огляду на *достатність оборотних коштів* (власних і позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності. Цей підхід дуже вузький, оскільки охоплює не всі сфери фінансової діяльності підприємства і, відповідно, фінансової безпеки. Може використовуватися для оперативного визначення рівня фінансової безпеки. Вказані методичні підходи можуть підходити до визначення рівня фінансової безпеки ВНЗ, але лише вибірково, оскільки більшість ґрунтується на позикових коштах, що є відсутнім у ВНЗ України.

Наприклад, С.М. Ілляшенко пропонує оцінювання рівня фінансового складника економічної безпеки підприємства виконувати на основі аналізу його фінансової стабільності, ступінь якої визначається з урахуванням достатності оборотних коштів (власних або запозичених) для здійснення виробничо-збутової діяльності [2]. Це вузький підхід до оцінювання рівня фінансової

безпеки підприємства. Крім оборотних коштів, у фінансовій діяльності підприємства задіяні власний основний капітал, прибуток, інвестиції, цінні папери тощо.

С.М. Ілляшенко виділяє п'ять рівнів фінансової безпеки підприємства:

1. Абсолютний (для функціонування підприємству достатньо власних оборотних коштів).

2. Нормальний (підприємство обходиться власними джерелами формування запасів і покриття затрат).

3. Хиткий (підприємству недостатньо власних оборотних коштів і воно залучає середні й довгострокові позики і кредити).

4. Критичний (окрім власних оборотних коштів, середньо- і довгострокових позик і кредитів, залучаються ще й короткострокові).

5. Кризовий (підприємство знаходиться на межі банкрутства).

Аналізуючи наведені критерії і факти, можна зробити висновки про те, що абсолютний і нормальний рівні фінансової безпеки у цьому разі – це одне й те ж і їх недоцільно відокремлювати один від одного, оскільки вони нічим між собою не відрізняються.

Зрозуміло, що чим вищий рівень забезпеченості комерційної діяльності фінансовими ресурсами, тим вищим є й рівень фінансової безпеки підприємства. Але слід зробити певне застереження: рівень безпеки має бути оптимальною величиною, інакше спостерігається неефективне використання фінансових коштів за дуже високого рівня фінансової безпеки. Саме тому доцільним також б було увести критерії достатності та недостатності оборотних коштів залежно від рівнів.

У праці В.М. Зарубинського і Н.С. Зарубинською рівень фінансового складника економічної безпеки пропонується оцінювати набором коефіцієнтів, які характеризують власне фінансовий стан підприємства. Сюди віднесено коефіцієнти ліквідності оборотних коштів, швидкості ліквідності оборотних коштів, обігу товарних запасів, ефективності використання абсолютних активів, імовірності банкрутства, точки беззбитковості [3].

Такий підхід до визначення рівня фінансової безпеки підприємства можна прослідкувати і в праці І.О. Бланка [4], де оцінювання рівня фінансової безпеки здійснюється через аналіз значної сукупності фінансових коефіцієнтів.

Слід зазначити, що за допомогою цих методів оцінюється не сам рівень фінансової безпеки підприємства, а власне стан фінансової діяльності, що далеко не одне й те ж. Окрім того, за такого методичного підходу немає інтегрального показника, який характеризував би у цілому стан фінансової діяльності підприємства. Що стосується використання точки беззбитковості для оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, то такий підхід варто застосовувати для оперативного оцінювання і прогнозу на майбутнє.

Наявні методики можна поділити на дві великі групи: ті, що призначені для оцінки рівня фінансової безпеки у цілому по підприємству, та ті, що спрямовані на оцінку окремих складників фінансової безпеки. Проте спільним недоліком наявних методик, зокрема і для ВНЗ, є проблема визначення пріоритетності відповідних оціночних показників, трудомісткість проведення та інтерпретації результатів оцінки. Крім того, динамічні ринкові умови господарювання вимагають від керівництва ВНЗ оперативного реагування на вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, і саме тому використання складних та трудомістких підходів є невиправданим. Практичними інструментами визначення фінансової безпеки ВНЗ мають стати розроблені та впроваджені експрес-діагностики, яка дасть змогу за її результатами з мінімальними витратами часу та максимальною ефективністю приймати управлінські рішення.

Якщо на рівні держави методи оцінки фінансової безпеки вже розроблено, то на рівні вищого навчального закладу вони практично відсутні, а на рівні підприємства ці питання залишаються дискусійними. Це, насамперед, стосується вибору критеріїв оцінки фінансової безпеки ВНЗ, системи показників, що її характеризують, і методичних підходів до визначення рівня фінансової безпеки.

Наведемо класифікацію підходів до визначення рівня фінансової безпеки ВНЗ, розділивши їх на чотири великі групи:

- оцінювання рівня фінансової безпеки на основі визначення якісних показників ВНЗ (бренд вишу, репутація, рейтинг, конкурентоспроможність);
- оцінювання рівня фінансової безпеки на основі визначення загального стану фінансової діяльності вишу;
- оцінювання складників фінансової безпеки вишу (крім фінансової, кадрова, техніко-технологічна, інформаційна, правова та екологічна безпека);
- оцінювання на основі розрахунку фінансових коефіцієнтів.

Методика оцінки рівня фінансової безпеки, на нашу думку, має спиратися на традиційні показники, які використовуються у плануванні, обліку та аналізі господарської діяльності вищого навчального закладу. Одними з найбільш поширених сьогодні є показники оцінки фінансового стану, які відображають стан фінансово-господарської діяльності вищого навчального закладу, наявність, розміщення, використання та рух його власних ресурсів, наповнення та витратна частина спеціального фонду бюджету ВНЗ (рис. 1).

Із системи показників, що характеризують стан фінансової діяльності вишу, слід вибрати ті, які відповідають таким вимогам:

- є простими для розрахунку і для розуміння. Відповідно до цього, значення показни-

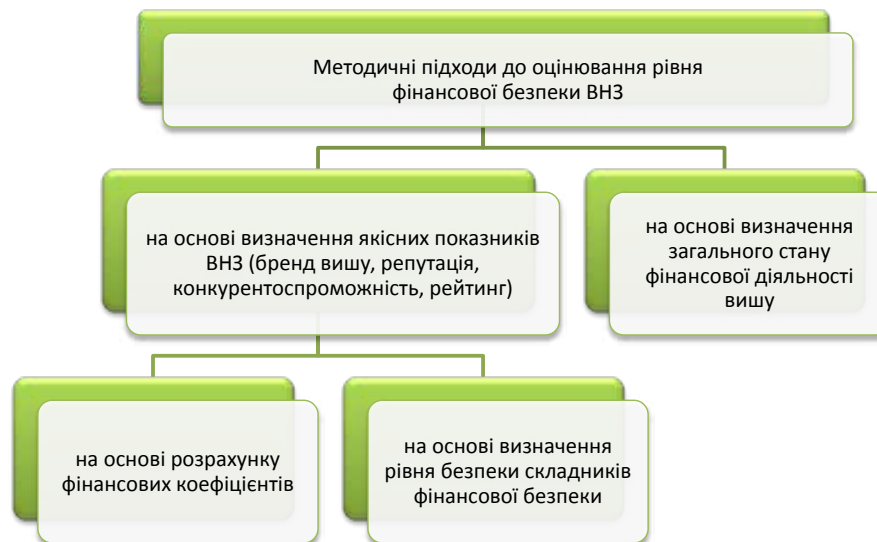

Рис. 1. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки ВНЗ

ків через спеціально побудовані математичні формули мають змінюватися від 0 (відсутність фінансової безпеки) до 1 (найвищий рівень фінансової безпеки);

- є суттєвими і значущими;
- базуються на чинній бухгалтерській та статистичній звітності, а також на оперативному (внутрішньосистемному, внутрішньокорпоративному) обліку, якщо він є;
- є оперативними для відповідного реагування на стан фінансової безпеки;
- характеризують якісний та кількісний стан фінансової безпеки у статичній і динамічній;
- повністю і комплексно охоплюють усі сторони фінансової діяльності вишу, адекватно відображають його фінансову діяльність у комплексі;
- характеризують достатню глибину і широту ретроспективи стану фінансової безпеки на основі постійного моніторингу;
- можуть бути використані в плануванні, обліку й аналізі фінансової діяльності вишу в майбутньому.

Як фінансові коефіцієнти ВНЗ, на нашу думку, потрібно враховувати коефіцієнт оборотності, співвідношення дебіторської заборгованості, аналіз здатності вишу виконувати термінові зобов'язання, показники, що стосуються капіталу та майна вишу, коефіцієнти платоспроможності та фінансової стійкості, зокрема коефіцієнт фінансової стійкості ВНЗ та коефіцієнт фінансової незалежності тощо.

Оцінка фінансової безпеки ВНЗ, як правило, базується на фінансових коефіцієнтах, тобто кількісних показниках. Проте у сфері освітньої діяльності є не лише економічні, а й багато неекономічних, але якісних факторів, що впливають на фінансову безпеку. Дуже важливим є вивчення всіх факторів, які впливають на фінансову безпеку сфері освітньої діяльності: знання, рівень навчально-виховного процесу,

якість навчання, рівень набору студентів, кількість випущених студентів, кількість студентів за формами навчання, кадровий потенціал, рівень профорієнтаційної роботи (маркетингові комунікації) і т. п. Традиційні фінансові показники доповнюються нефінансовими якісними параметрами: задоволення потреб студентів, репутація, імідж, бренд та ін., які, як правило, мають не менший вплив на успіх та підвищення фінансової безпеки ВНЗ.

Індикаторний підхід слід застосовувати для кожного функціонального складника фінансової безпеки, а потім експертним шляхом визначити інтегральний показник. До складників фінансової безпеки вищого навчального закладу належать такі [5]:

1. Фінансові: узгоджене застосування методики оцінки збитків як бази та інструменту контролю та завдання орієнтирів для планування і здійснення фінансово-господарської діяльності. У цю різновидність включаються такі показники, як: фінансово-господарська діяльність, ефективність використання матеріальних ресурсів ВНЗ, структура витрат, індикатори якості менеджменту і персоналу, оцінки конкурентних переваг даного ВНЗ.

2. Правові: показники, які відображають юридичну підтримку діяльності всіх підрозділів ВНЗ, а також якість правового забезпечення його договірних зобов'язань, рівень планування юридичного забезпечення для запобігання можливим збиткам у правовому складнику економічної безпеки ВНЗ; показники, що відображають ефективність правового забезпечення.

3. Техніко-технологічні: оцінюють економічну ефективність заходів щодо забезпечення техніко-технологічної безпеки. Даний критерій розраховується співвіднесенням сум понесених та понесених ВНЗ збитків за техніко-технологічним складником економічної безпеки з витратами на реалізацію цих захо-

дів. Чим вище значення цього критерію, тим вищий рівень техніко-технологічної безпеки ВНЗ. Друга група включає такі індикатори, як кількість ліцензій і патентів, наявних у розпорядженні ВНЗ, співвідношення одержуваних і сплачуваних ліцензійних виплат; відсоток випущеної ВНЗ продукції, яка перевершує і відповідає кращим світовим аналогам.

4. Інтелектуально-кадрові:

- група індикаторів кількісного складу персоналу ВНЗ і його динаміки;
- група індикаторів ефективності використання персоналу організації;
- група індикаторів якості мотиваційної системи ВНЗ;
- група індикаторів стану інтелектуального потенціалу;
- група індикаторів ефективності прийнятих заходів щодо забезпечення економічної безпеки ВНЗ за її інтелектуальним та кадровим складниками.

5. Інформаційні: рівень фінансування інформаційних робіт, питома вага витрат на забезпечення інформаційної безпеки організації в її сукупних бюджетних витратах, ефективність прийнятих заходів.

6. Екологічні: нормативи гранично допустимої концентрації (ГДК) шкідливих речовин, що встановлюються чинним законодавством; аналіз ефективності прийнятих заходів щодо забезпечення екологічного складника економічної безпеки діяльності організації. Підсумкове значення ефективності від усього комплексу заходів приймається як значення приватного функціонального критерію поданого складника під час розрахунку сукупного коефіцієнта економічної безпеки ВНЗ [6].

Фінансова безпека визначається також як здатність ВНЗ зберігати самостійність за зміни ситуації на фінансовому ринку, ступінь незалежності від кредиторів. Фінансова стійкість закладається в процесі прийняття управлінських рішень про вибір джерел фінансування. Умовою фінансової стійкості організації є наявність у неї активів, що за складом і обсягами відповідають завданням її перспективного розвитку, і надійних джерел їх формування, які хоча й схильні до неминучих і не завжди сприятливих впливів зовнішніх факторів, але володіють достатнім запасом міцності. Рівень фінансової стійкості ВНЗ характеризується тер-

міном погашення заборгованості за поточними зобов'язаннями, оперативністю реагування на зміну ринкової кон'юнктури і здатністю фінансувати нові програми. У довгостроковому аспекті – іммобілізація фінансових резервів для залучення висококваліфікованих викладачів, підвищення кваліфікації співробітників, удосконалення матеріально-технічної бази, що знижує рівень фінансової стійкості ВНЗ.

Висновки. Дослідження теоретичних аспектів методичних підходів до визначення оцінки фінансової безпеки вищих навчальних закладів дало змогу зробити такі висновки. На нашу думку, у підходах до визначення оцінки фінансової безпеки ВНЗ необхідно враховувати кількісні та якісні показники. Поняття фінансової стійкості ВНЗ розглядаємо як забезпечення фінансової незалежності, дотримання критичної точки питомої ваги власного капіталу в загальній його величині і платоспроможності (його спроможність до погашення своїх короткострокових зобов'язань). Характер та оцінка коефіцієнтів фінансової стійкості організації визначаються за даними фінансової звітності. Перспектива подальших наукових досліджень полягає у розробленні комплексного методичного забезпечення для оцінки фінансової безпеки вищих навчальних закладів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3159/1/Gorjacheva.pdf>.
2. Ільяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
3. Зарубинский В.М., Зарубинская Н.С. Финансовое управление предприятием на основе использования открытой информации / В.М. Зарубинский, Н.С. Зарубинская // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 12. – С. 31–41.
4. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
5. Фінансово-економічна безпека ВНЗ в умовах євроінтеграції вищої освіти України / В.В. Гіряк, Н.І. Козьмук, О.В. Лук'янська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 1038–1042.
6. Карпова К.В. Функціональні складові економічної безпеки вищого навчального закладу: критерії та індикатори / К.В. Карпова // Європейські перспективи. – 2013. – № 11.